

Pregledni rad

Primljeno: 9. II. 2024.

Prihvaćeno: 20. III. 2024.

UDK
070.422:821.162.1]“19/20“
070Kapuściński, R.
070Domosławski, A.<https://doi.org/10.33604/sl.18.34.7>

Odjeci biografije *Kapuściński non-fiction* Artura Domosławskiego. Biografija kao čin demitizacije i doprinos raspravi o graničnosti žanra reportaže

Sandra Banas Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
sbanas@ffzg.hr

SAŽETAK: Poljski novinar i autor reportaža Artur Domosławski pokrenuo je 2010. godine, objavom biografije o svojem mentoru i prijatelju Ryszardu Kapuścińskom, buran višemjesečni spor u poljskim nacionalnim medijima. U ovome su radu predstavljeni odabrani fragmenti obiju strana navedenoga spora kao argument tezi da je odjek rasprave oko biografije *Kapuściński non-fiction* u poljskom javnom diskursu polučio potrebu za promišljanjem o dvjema važnim i međusobno povezanim problematikama. Prvo, navedeni su se prijepori pokušali interpretirati kao svojevrsan kulturološki fenomen u čijem je središtu demitiziranje Kapuścińskoga kao priznate nacionalne veličine i neprikosnovena reporterskoga autoriteta. Kritika i tendenciozni napad na navodno kontroverzni Domosławskijev tekst sagledali su se u kontekstu nacionalne potrebe za mitizacijom i heroiziranjem figure Ryszarda Kapuścińskoga, tj. za održavanjem takozvane pozlate na spomeniku neupitno velika i važna autora. Slijedom toga, rad je pokušao pokazati kako revizionistički aspekt Domosławskijeve knjige počiva i na otvaranju refleksije o pravilima kojima se vode suvremeni poljski biografi, tj. o tendenciji nekritičkoga i pristranoga sagledavanja određenih javnih figura. Dok neki smatraju da je Domosławski na neki način revolucionizirao poljsku biografistiku i proširio ovlasti samoga biografa, drugi pak drže da je zloruporabio svoju ulogu te u lošoj namjeri prema svojem mentoru prekršio pravila biografskoga pisanja. Drugo, pokušalo se pokazati kako je Domosławski analizom Kapuścińskijeve specifične poetike u svojoj biografiji rasplamsao već postojeću polemiku o podvojenosti poljske književne reportaže između fikcionalnoga i faktografskoga diskursa. Činjenica da je rasprava *Kapuściński non-fiction* iznjedrila dva suprotstavljena tabora može se ujedno shvatiti i kao postojanje dviju odvojenih škola mišljenja kad je riječ o »zanatu« pisanja reportaže, vrste koja je, zahvaljujući Kapuścińskom, oslobođena *stricte* novinarske i publicističke domene i premeštena u oblast lijepe književnosti.

Ključne riječi: Artur Domosławski; biografija; književna reportaža; kulturološki i žanrovski spor; Ryszard Kapuściński

 <https://orcid.org/0000-0002-6748-9002> [Sandra Banas]

 <https://ror.org/00mv6sv71> [Sveučilište u Zagrebu]

1. Uvod: spor *Kapuściński non-fiction*

Artur Domosławski suvremeni je poljski novinar i autor reportaža. Dvadeset je godina bio zaposlen u redakciji najtiražnijih poljskih dnevnih novina *Gazeta Wyborcza*, a od 2011. godine poljska ga javnost povezuje s publicističkim djelovanjem u liberalno-ljevičarskom tjedniku za politička i društvena pitanja *Polityka*. U središtu su njegova reporterskoga i spisateljskoga interesa politička i društvena previranja te vojni konflikti i antiglobalistički pokreti u zemljama Latinske Amerike. Dva je puta bio nominiran za prestižnu poljsku književnu nagradu »Nike«: 2017. godine za knjigu *Wykluczeni* te 2022. godine za biografiju *Wygnaniec. 21 scen z życia Zygmunta Baumana*. Za književnu reportažu *Gorączka latynoamerykańska* (2004) osvojio je nagradu »Warszawska Premiera Literacka«, a zbirka intervjua *Ameryka zbuntowana* donijela mu je uglednu poljsku reportersku nagradu Beate Pawlak. O njegovu reporterskom uspjehu svjedoči i priznanje poljskoga mjesečnika *Press*, koji je Domosławskoga 2010. godine proglasio poljskim novinarom godine.¹ U kontekstu ovoga rada neizostavno valja naglasiti ključan podatak u životopisu Artura Domosławskoga koji ga je, prema njegovim riječima, uvelike profesionalno oblikovao i utjecao na njegov spisateljski opus. Naime, Domosławski je godinama blisko surađivao i prijateljevao s najvećim novinarom XX. stoljeća² i jednim od najpoznatijih poljskih pisaca uopće, Ryszardom Kapuścińskim (1932–2007). Iako tek odnedavna možemo govoriti o recepciji njegovih djela među hrvatskom čitateljskom publikom,³ Kapuściński u svojoj domovini, ali i u cijelom svijetu uživa ugled jednoga od najjeminentnijih autora književnih reportaža.⁴ Štoviše, upravo je zahvaljujući njegovu stvaralaštvu, koje je karakteristično po nadilaženju granica reportaže kao izričito publicističko-novinar-

¹ Poljska nagrada za novinara godine dodjeljuje se »za profesionalizam, promicanje svjetskih medijskih standarda te poštivanje etičkih zahtjeva struke« (<https://www.press.pl/tresc/23565,artur-domoslawski-dziennikarzem-roku-2010>); pristupljeno 3. I. 2024).

² »Grand Press« proglasio je Ryszarda Kapuścińskoga 1999. godine najvećim novinarom XX. stoljeća. U Poljskoj, ali i u ostatku svijeta, reporter je stekao status »cara« i »majstora« reportaže. Knjige su mu prevedene na 40 jezika, a mnogi su ga smatrali i potencijalnim kandidatom za Nobelovu nagradu.

³ Đurđica Čilić Škeljo i Filip Kozina još 2010. godine spominju Kapuścińskoga kao jednoga od velikih dugova hrvatskih prevoditeljskih polonističkih krugova (»Literatura polska w Chorwacji: inicjatywy instytucjonalne, wydawnicze i prywatne (1990-2009)«, u: *Literatura polska w świecie. Tom III. Obecności*, Katowice, Wydawnictwo Gnome, 2010., str. 197). U međuvremenu su mu na hrvatski prevedene tri knjige i jedna zbirka predavanja: *Putovanja s Herodotom* (AGM, 2011), *Car* (AGM, 2016), *Imperij* (Naklada Ljevak, 2021 i *Drugi* (TIM press, 2021).

⁴ U hrvatskom je kontekstu sama žanrovska oznaka književne reportaže, pa tako i njezin odjek u čitateljskoj recepciji, zapravo nepostojeća. Poljski leksikon književnih pojmova reportažu definira kao »publicističko-književnu vrstu koja obuhvaća djela s obilježjima izvješća o događajima kojih je autor bio neposredni svjedok ili sudionik«, iz čega proizlazi njezino temeljno obilježje: genološka hibridnost. (Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław–Varšava–Krakov–Gdanjsk, Ossolineum, 1976., str. 371). U drugome dijelu rada pokušat će se predočiti kako je upravo taj element reportaže polazište različitih prijevora.

ske vrste, ovaj žanr, tj. njegov po mnogočemu specifičan poljski oblik, promaknut u pojavu svjetskoga glasa. Poljska znanstvena literatura o Kapuścińskijevu liku i djelu iznimno je izdašna, no uzevši u obzir temu ovoga rada, valja naglasiti kako se zavidan broj autora okušao u ustavljanju piščeve biografije. Primjerice, 2008. godine Beata Nowacka i Zygmunt Ziątek pišu biografiju *Ryszard Kapuściński. Biografia pisarza* te su iste godine Kapuścińskijev reporterski i spisateljski portret u zbirci *Życie jest z przenikania...* interpretirali neki od najpoznatijih poljskih književnih teoretičara, kritičara i jezikoslovaca poput Jerzyja Jarzębskoga, Przemysława Czaplińskoga, Jerzyja Bralczyka i Michała Głowińskoga. Nadalje, Magdalena Horodecka autorica je knjige *Zbieranie głosów. Sztuka opowiadania Ryszarda Kapuścińskiego* (2010), a reporterov dugogodišnji prijatelj Mirosław Ikonowicz 2011. godine objavljuje biografiju *Hombre Kapuściński*.

Međutim, ni jedna od spomenutih biografija u poljskim akademskim, znanstvenim, kulturnim, ali i čitateljskim krugovima nije izazvala toliko glasan odjek kao biografija koju o svojem mentoru i prijatelju 2010. godine objavljuje Artur Domosławski. U izdanju nakladnika »Świat Książki« u prva dva tjedna prodano je više od 130 000 primjeraka knjige, a ono što je tek uslijedilo Wojciech Orliński naziva »jednom od najzanimljivijih javnih rasprava u povijesti Treće Poljske Republike«. ⁵ Naime, šestotinjak stranica duga biografija, indikativna naslova *Kapuściński non-fiction*, u poljskim je nacionalnim medijima pokrenula višemjesečni spor, koji je iznjedrio važna i po mnogima dotad prešućena pitanja, kao i zaključak da je o samom Kapuścińskom postalo gotovo nemoguće govoriti bez zauzimanja stava o biografiji Artura Domosławskiego. ⁶ Najviše je prijepora pak izazvao dojam da se autor biografije nije ustezao čitateljskoj javnosti predstaviti one strane Ryszarda Kapuścińskoga koje bi potencijalno mogle naštetiti njegovoj profesionalnoj, ali i privatnoj reputaciji. Kritičari mahom dovode u pitanje cilj i namjeru Domosławskiego kao biografa te ga, naglašavajući njegov razotkrivajući i demistifikatorski ton pisanja, optužuju za tendenciozni napad na Kapuścińskoga nepravednim naglašavanjem onih dijelova autorova života koji bi ga mogli predstaviti u nejednoznačnom, kompromitirajućem svjetlu. Kritike onih koji su u toj debati zauzeli izrazito negativan i osporavateljski stav uglavnom osciliraju oko istih, navodno spornih, aspekata biografije.

Prije svega, njihove su zamjerke usmjerene prema tvrdnji Domosławskiego da je taj velikan svjetske reportaže u svojim knjigama volio »dotjerivati« istinu, nerijet-

⁵ Wojciech Orliński, »Orliński: Kapuściński o Domosławskim«, *Gazeta Wyborcza*, 2010. <https://wyborcza.pl/7,76842,7655435,orlinski-kapuscinski-o-domoslawskim.html> (pristupljeno 28. III. 2024.) prema: Rafał Szymanowski, »Kapuściński non-fiction – próba analizy debaty publicznej«, *Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM* 6, 2012., str. 161.

⁶ Marlena Rycombel, »Kusiba versus Domosławski – ciąg dalszy sporu o Kapuścińskiego. Jak uprawiać biografistykę?«, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media.*, 2, 17, 2021., str. 192.

ko u svojim izvještavanjima domećući fiktivne epizode radi postizanja dramatičnije- ga efekta ili adekvatnijega prenošenja željene ideje. Konkretnije, neki su od primjera koje Domosławski navodi kao plod konfabulacije i mašte reporterovo druženje s Fidelom Castrom i Che Guevarom, neistinito oslikavanje Hailea Selasija kao primitivnoga tiranina i prostaka u djelu *Car* ili pak preuveličavanje vlastite uloge u određenim izvještavanjima radi naglašavanja reporterske angažiranosti.⁷ Osim što prema nekima Domosławski time u pitanje dovodi samu legendu i etos Kapuścińskoga, ali i njegov nepovredivi reporterski autoritet, još je važnije naglasiti da biograf, progovarajući o toj problematici, pridonosi važnoj i još uvijek aktualnoj polemici o žanrovskoj specifičnosti književne reportaže kao hibridne književne vrste te (ne)dopuštenu balansiranju reportera na granici između faktografije i fikcije. Nadalje, pod kritički su reflektor bila stavljena poglavlja u kojima se Domosławski hvata u koštac s kompleksnim ideološkim i političkim sklonostima svojega mentora – njegovom fasciniranošću komunizmom u mlađim danima, gorljivim angažmanom u partiji i navodnom suradnjom s tajnim službama Narodne Republike Poljske, prilagođavanjem tekstova u skladu s vladajućim strujanjima, navodnim političkim oportunistom i konformizmom te razvojem i transformacijama Kapuścińskijevih uvjerenja u komunističkoj i postkomunističkoj Poljskoj.⁸ Naposljetku, aspekt biografije koji je također izazvao burne i oprečne reakcije odnosio se na pomicanje granica suvremene biografistike po pitanju zadiranja u privatni život osobe o kojoj se piše. Naime, Domosławski u više navrata svojega mentora prikazuje kao osobu upitne iskrenosti i autentičnosti, a nije se libio ni objelodaniti određene informacije iz njegova obiteljskoga i romantičnoga života iz kojih su mnogi dobili dojam kako Kapuściński nije bio ni vjeran suprug ni brižan otac.⁹

Skandal oko kontroverzne biografije eskalirao je sudskim procesom popraćenim u vodećim poljskim nacionalnim medijima. Naime, reporterova udovica Alicja Kapuścińska podnijela je tužbu protiv Domosławskoga zbog narušavanja časti i ugleda pokojnoga supruga, zahtijevajući u ime zaklade Ryszarda Kapuścińskoga odštetu od 50 000 zlota i pozivajući se na pravo zaštite privatnosti i suprugovih autorskih prava. Posebnu je tužbu zbog povrede privatnosti protiv biografa pokrenula i Kapuścińskijeva kći Rene Maisner. Tri godine nakon izlaska knjige izdavačka kuća »Świat Książki« sklopila je, bez autorova znanja, nagodbu o objavi javne isprike zbog

⁷ Domosławski navedeno uglavnom tematizira u pet različitim poglavljima, od kojih je svako naslovljeno *Legendy* (str. 52–56, str. 162–167, str. 248–253, str. 441–443, str. 521–523) te u poglavlju *Reporter poprawia rzeczywistość, czyli krytycy wszystkich krajów łączą się!* (str. 417–440) u: *Kapuściński non-fiction*, Varšava, Świat Książki, 2010.

⁸ U knjizi su to poglavlja *Na budowie socjalizmu* (str. 68–80), *Na budowie socjalizmu cd* (str. 82–98), *Dokąd od socjalizmu* (str. 454–470) i *Dokąd od socjalizmu cd* (str. 481–497).

⁹ Prema mnogima upravo je poglavlje *O miłości i innych demonach* (str. 337–347) najkontroverznije u cijeloj biografiji.

povrede prava članova obitelji Kapuściński, pristajući na svojevrstnu cenzuru budućih izdanja biografije. Iz njih bi bila uklonjena četiri poglavlja koja su udovica i kći ocijenile posebno neprimjerenima. Artur Domosławski odbio je u tome sudjelovati i izjavio da ne pristaje na objavu skraćene inačice teksta. Izdavačkoj kući tad su uskraćena sva prava na objavu biografije. Općinski sud u Varšavi 2015. godine izdao je nepravomoćnu presudu prema kojoj autor Alicji Kapuścińskoj duguje javnu ispriku i objavu narednih izdanja bez poglavlja *O miłości i innych demonach*, tj. bez desetak stranica na kojima biograf opisuje reporterov romantični život. Drugi je dio presude za Domosławskoga bio neprihvatljiv, pa je odlučio podnijeti žalbu, smatrajući da je riječ o pokušaju preventivne cenzure i narušavanju slobode govora. Sudska saga završila je 2016. godine, kad je odlukom drugostupanjskoga suda autoru biografije *Kapuściński non-fiction* dozvoljeno objaviti je u cijelosti, a udovici pisca uputio je pisanu ispriku.¹⁰ Prava za objavu budućih izdanja knjige preuzelo je nakladništvo »Wielka Litera«, u čijoj nakladi 2017. godine izlazi drugo izdanje. Biografija je u međuvremenu prevedena na sedam svjetskih jezika.

Zanimljivo je navesti da je spor oko biografije, bez obzira na podbačaj onodobne recepcije Kapuścińskijeva djela na našim prostorima, i u Hrvatskoj dobio neočekivanu medijsku pozornost. Te 2010. godine, unatoč tomu što tad još ni jedna Kapuścińskijeva knjiga nije bila prevedena na hrvatski jezik, Goran Andrijić za Jutarnji list piše članak *Nije bio svetac: biografija koja je razgnjevila Poljake*.¹¹ Dvije godine poslije novinar i reporter Jerko Bakotin piše o »biografskom ocoubojstvu« Artura Domosławskoga.¹²

U nastavku ovoga rada pokušat će se predstaviti odabrani fragmenti objiju strana u spomenutom sporu kao argument tezi da je odjek te rasprave u poljskom javnom diskursu polučio potrebu za promišljanjem o dvjema važnim i povezanim problematikama. Najprije će se navedeni prijevori pokušati interpretirati kao svojevrstan kulturološki fenomen u čijem je središtu demitiziranje Kapuścińskoga kao priznate nacionalne veličine i neprikosnovena reporterskoga autoriteta. Taj će rad, među ostalim, sagledati kritiku i tendenciozni napad na navodno kontroverzni Do-

¹⁰ Više o sudskom procesu: <https://kultura.dziennik.pl/news/artykuly/548030,artur-domoslawski-kapuscinski-biografia-sad-kapuscinski-non-fiction.html> (pristupljeno 3. I. 2024).

¹¹ Goran Andrijić, »Nije bio svetac. Biografija koja je razgnjevila Poljake: Kapuściński je lagao, pa što?«, *Jutarnji list*, 2010. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/biografija-koja-je-razgnjevila-poljake-kapuscinski-je-lagao-pa-sto-2233598> (pristupljeno 5. I. 2024).

¹² Jerko Bakotin, »Detronizacija kralja, rekonstrukcija vremena«, *Novosti*, 2012. <https://arhiva.portalnovosti.com/2012/10/detronizacija-kralja-rekonstrukcija-vremena/> (pristupljeno 5. I. 2024). Bakotin je kao poznavatelj Kapuścińskijeva opusa o reporteru govorio i na manifestaciji Književni petak 2017. godine, zatim ponovno 2022., predstavljajući hrvatski prijevod knjige *Imperij*, a na Kapuścińskijev doživljaj reportaže kao književnoga djela referirao se i u vlastitoj knjizi *Bratstva i ubojstva, gajdin* (Algoritam, 2015).

mosławskijev tekst u kontekstu nacionalne potrebe za mitizacijom i heroiziranjem figure Ryszarda Kapuścińskiego, tj. za održavanjem takozvane pozlate na spomeniku neupitno velika i važna autora. Nakon toga pokušat će se pokazati kako je Domosławski, sagledavanjem Kapuścińskijeve specifične poetike, u svojoj biografiji rasplamsao već postojeću polemiku o podvojenosti poljske književne reportaže između fikcionalnoga i faktografskoga diskursa. Činjenica da je rasprava *Kapuściński non-fiction* iznjedrila dva suprotstavljena tabora može se ujedno shvatiti i kao postojanje dviju odvojenih škola mišljenja kada je riječ o »zanatu« pisanja reportaže, vrste koja je, zahvaljujući Kapuścińskom, oslobođena *stricte* novinarske i publicističke domene i premještena u oblast lijepe književnosti.

2. *Kapuściński non-fiction* kao čin skidanja pozlate

U naslovu poglavlja navedena sintagma »skidanje pozlate« preuzeta je iz poljskoga diskursa o sporu nastalu uslijed objave Kapuścińskijeve biografije. Naime, recenzenti biografije i autori znanstvenih radova, pa i sam Domosławski, u svojim brojnim intervjuima za medije u više se navrata referiraju na pojam *odbrązowienia* u kontekstu postupka kojim je autor odlučio pristupiti obradi Kapuścińskijeva životopisa. Veliki rječnik poljskoga jezika *odbrązowienie* definira kao »prikazivanje neke osobe ili povijesnoga događaja koji su dotad bili predstavljeni isključivo pozitivno, na način koji je objektivn, bez prikrivanja mana i bez uljepšavanja«. ¹³ Rječnik sinonima kao istoznačnice navodi *opovrgnuti stereotip, umanjiti nečiji autoritet, deheroizirati, demitologizirati, obezvrijediti legendu, skinuti koga s pijedestala*. ¹⁴ Riječ je dakle o prenesenom značenju izvedenu iz poljske riječi za broncu (*brąz*), slitinu iz koje se obično izljevaju spomenici u čast herojima i ostalim osobama važnima za nacionalnu kulturu i povijest. Radi prilagodbe hrvatskom jeziku u ovome će se radu umjesto doslovnoga prijevoda metaforičkoga čina »skidanja bronce« kao prijevodni ekvivalent upotrebljavati pojam *pozлата*. ¹⁵

¹³ Wielki Słownik Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/77247/odbrazowic> (pristupljeno 12. I. 2024).

¹⁴ <https://synonim.net/synonim/odbr%C4%85zowi%C4%87> (pristupljeno 12. I. 2024).

¹⁵ Popularizacija te poljske riječi u književno-teorijskom kontekstu može se pripisati Tadeuszu Boyu-Żeleńskom, književnom kritičaru, pjesniku i prevoditelju koji 1930. godine objavljuje zbirku feljtona *Brązownicy*. Riječ je o polemičkim tekstovima u kojima Boy-Żeleński kritički sagledava legendu kojom su obavijeni život i stvaralaštvo barda poljskoga romantizma i najvažnijega poljskoga pjesnika-proroka Adama Mickiewicza. Na početku zbirke Boy-Żeleński postavlja pitanje »Trebamo li na velikoga pisca gledati kao na pozlaćenu statuu?« i »Trebali li u tom slučaju povjesničar književnosti upražnjavati praksu pozlaćivanja?« (Tadeusz Boy-Żeleński, *Brązownicy*, Varšava, Wydawnictwo CM, 2020., str. 14). Autorov pokušaj zauzimanja objektivne perspektive i demitizacije nekih od aspekata Mickiewiczova života pobudio je kontroverze u tadašnjim književnim krugovima, zbog čega svoje kritičare Boy-Żeleński naziva *brązownicy*, tj. oni koji pristrano i nekritički podržavaju nacionalni mit o bespriječajnom pjesniku.

Tradicija »pozlaćivanja« spomenika velikanima bila je u poljskim medijima donekle očekivana i u slučaju objavljivanja knjige *Kapuściński non-fiction*. U novinarskim se i književnim krugovima i prije objavljivanja knjige postavljalo pitanje hoće li iz pera Domosławskiego umjesto biografije proizići hagiografija.¹⁶ Na takve je upite autor odgovarao uvijek u istom tonu: »Bez brige. Mnogo mu dugujem [Kapuścińskom], ali ne sudjelujem u procesu njegove beatifikacije«. ¹⁷ Kao što je već bilo prikazano u uvodnom dijelu ovoga rada, autor je tu svoju izjavu potpuno opravdao, a skeptična očekivanja pokazala su se neutemeljenima. Domosławski je svojega mentora pred čitateljima potpuno »ogolio«, prikazujući ga kao kompleksna i višeslojna čovjeka od krvi i mesa koji ima složenu osobnost i karakter koji nije podložan jednoznačnoj interpretaciji.

Grzegorz Wołowiec analizirao je dvjestotinjak različitih tekstova koji tematiziraju skandal povezan s biografijom te je došao do zaključka kako, unatoč mnoštvu pozitivnih recenzija i pohvala na račun knjige u recepciji djela, ipak prevladava ton negativne, oštre kritičke polemike.¹⁸ Jednu od najozbiljnijih kritika Domosławskom su uputili autori ranije izdane biografije Ryszarda Kapuścińskoga – Beata Nowacka i Zygmunt Ziątek. Njihova knjiga iz 2013. godine *Literatura non-fiction. Czytanie Kapuścińskiego po Domosławskim* predstavlja izravnu polemiku s biografijom koju piše Domosławski. U njoj autori detaljno analiziraju ključne stavke koje su izazvale najviše kontroverzi te ističu slabe strane sporne knjige. Nowacka i Ziątek zaključuju kako je to djelo »štetna biografija koja je naštetila ugledu najslavnijega poljskog reportera i narušila povjerenje čitatelja prema žanru književne reportaže«. ¹⁹ Ništa manje oštru kritiku nije Domosławskom uputila ni povjesničarka književnosti Urszula Glensk objavljivanjem teksta *Siedem grzechów Domosławskiego*, koji je nakon objave biografije glasno odjeknuo medijskim prostorom. Prema Glensk, neki su od biografovih »grieha« pretjerano insinuiranje, neuvjerljivost, nerazumijevanje Kapuścińskijevih metafora i karijerizam.²⁰ Domosławskoga za karijerizam i proračunati senzacionalizam optužuje i njegov kolega iz redakcije Marek Beylin, koji navodi da se biografija na trenutke čini kao »kazneni dosje optuženoga Ryszarda K« te zamjera autoru to da je, u namjeri da bude beskompromisan, ispao bezosjećajan i degutant, svodeći

¹⁶ <https://wiesz.pl/2011/03/01/artur-domoslawski-ryszard-kapuscinski-non-fiction/> (pristupljeno 12. I. 2024).

¹⁷ Isto.

¹⁸ Grzegorz Wołowiec, »O Domosławskim i jego krytykach«, *Teksty Drugie*, 1–2, 2011, str. 279.

¹⁹ Beata Nowacka, Zygmunt Ziątek, *Literatura non-fiction. Czytanie Kapuścińskiego po Domosławskim*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013., prema: Rycombel, str. 192.

²⁰ Urszula Glensk, *Siedem grzechów Domosławskiego – po wyroku*, Studio Opinii, 2015. <https://studioopinii.pl/archiwa/120277> (pristupljeno 13. I. 2024).

kompleksna Kapuścińskoga na nekoliko njegovih slabosti.²¹ Upečatljivu kritiku uputio je i političar i novinar Bronisław Bartoszewski, usporedivši *Kapuściński non-fiction* s »vodičem po javnim kućama«,²² dok je Jakub Biły u biografiji opisanoga Kapuścińskoga zbog nastala ekscesa nazvao »Tigerom Woodsom« poljske reportaže.²³ Nadalje, novinar Tomasz Łubieński ustvrdio je da je Domosławski takvom knjigom izdao povjerenje svojega prijatelja Kapuścińskoga te oštro dodao kako je »Dante s razlogom izdajice smjestio u najniži krug pakla.«²⁴ Naposljetku, novinar i urednik Andrzej Skworz komentirao je kako je Domosławski toliko prostora u biografiji posvetio skidanju pozlate s Kapuścińskoga da mu je ponestalo mjesta za prikazivanje njegove veličine. Štoviše, Skworz je otišao još korak dalje i biografov stil pisanja o Kapuścińskom nazvao »lustracijom«.²⁵

Poljska zaklada »Instytut Reportażu«, čiji osnivači (reporteri) u opisu svojega djelovanja navode Kapuścińskoga kao »najvećega u njihovoj profesiji«,²⁶ u ožujku 2010. godine u varšavskom je muzeju suvremene umjetnosti organizirala javnu debatu o sporu nastalu oko Domosławskijeve knjige.²⁷ Osim samoga autora biografije, u raspravi su sudjelovali pisac Andrzej Stasiuk, reporter Wojciech Tochman, biografistica Agata Tuszyńska te glavni urednik novina *Tygodnik Powszechny*, vlč. Adam Boniecki. Boniecki i Tuszyńska zauzeli su stav osporavatelja biografije, naglašavajući kako se »o nekim grijesima i slabostima ne govori čak ni u ispovjedaonici«, prozivajući autora za »širenje zla« i smatrajući kako je taj tekst »destruktivan« te da »prelazi granice dobrog ukusa«. ²⁸ S druge strane, zanimljivo je naglasiti kako su podržavatelji Domosławskoga u svojim pozitivnim kritikama djela uglavnom navodili argumente koji idu u prilog navedenoj tezi o poljskoj nacionalnoj potrebi »održavanja pozlate«. U spomenutoj debati najgorljiviji zagovaratelj upravo takva pristupa biografskom pisanju bio je Andrzej Stasiuk, koji, ne osporavajući Kapuścińskijev repor-

²¹ Marek Beylin, »Sprawa Ryszarda K.«, *Gazeta Wyborcza*, 2010. <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7607361,beylin-sprawa-ryszarda-k.html> (pristupljeno 13. I. 2024).

²² <https://www.newsweek.pl/polska/bartoszewski-kapuscinski-non-fiction-to-powazny-problem-moralny/g2v76rb> (pristupljeno 13. I. 2024).

²³ <https://esensja.pl/ksiazka/recenzje/tekst.html?id=9451> (pristupljeno 13. I. 2024).

²⁴ Tomasz Łubieński, »Uczeń Kapuścińskiego?«, *Gazeta Wyborcza*, 2010. <https://wyborcza.pl/7,75248,7619740,tomasz-lubienski-uczen-kapuscinskiego.html> (pristupljeno 11. I. 2024).

²⁵ Andrzej Skworz, »Milczenie«, *Press*, 2010. <https://www.press.pl/tresc/20523,milczenie> (pristupljeno 12. I. 2024).

²⁶ <https://instytutr.pl/o-instytucie/> (pristupljeno 9. I. 2024).

²⁷ <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7706711,kapuscinski-bez-znieczulenia-kazdy-czytal-inna-ksiazke.html> (pristupljeno 12. I. 2024). Zapis debate objavile su poljske dnevne novine *Gazeta Wyborcza* i naslovile ga *Kapuściński bez anestezije. Svatko je čitao drukčiju knjigu*.

²⁸ Isto.

terski autoritet, zaključuje spor, navodeći kako je autor tom biografijom otvorio prostor za raspravu o stanju poljske nacionalne svijesti: »U toj knjizi sadržana je priča o Poljskoj, o poljskoj potrebi za mitom, tako čudesnim mitom, i našoj potrebi pripisivanja božanskih svojstava.«²⁹ I sam se Domosławski u debati odlučio referirati na navedeni fenomen, komentirajući kako nije očekivao da je Kapuściński Poljacima toliko važan da gotovo svatko ima vlastito stajalište o njegovu životu: »Mislim da se ta diskusija nije vodila samo oko Kapuścińskoga nego, prije svega, oko samih Poljaka te se u njoj ogledala cijela tadašnja Poljska, sa svim svojim nemirima, kompleksima, opsesijama.«³⁰ Kao protutežu navedenim, izrazito negativnim kritikama, valja spomenuti i one koji Domosławskiego hvale za »progovaranje o stvarima o kojima u Poljskoj nismo naviknuli otvoreno razgovarati«,³¹ za to kako je »oštrim dlijetom oljuštio pozlatu koju su na Kapuścińskijev spomenik nanijeli njegovi apologeti te je tako otkrio živoga, fascinantnoga čovjeka«,³² dok sociolog i filozof Zygmunt Bauman piše kako se »na prste jedne ruke mogu nabrojiti velike knjige o velikim ljudima« i kako je Domosławskijeva biografija upravo jedna od takvih knjiga.³³ O utjecaju i javnom dometu toga djela svjedoči i tekst koji godinu dana nakon objave piše novinar i pisac Cezary Michalski. U članku znakovita naslova Michalski efekt objave Domosławskijeve biografije u Poljskoj uspoređuje s pojavom radikalna teksta Adama Ważyka iz 1955. godine *Poema za odrasle*.³⁴ Smatra kako je biografija dokaz očita »otapanja« u načinu pisanja o poljskim nacionalnim veličinama: »Zato gospodo, umjesto da na Domosławskijevu knjigu reagirate kao što je Iwaszkiewicz reagirao na Ważykovu poemu, uhvatite se pisanja vlastitih poema za odrasle.«³⁵

²⁹ Isto.

³⁰ <https://kultura.dziennik.pl/news/artykuly/548030,artur-domoslawski-kapuscinski-biografia-sad-kapuscinski-non-fiction.html> (pristupljeno 9. I. 2024).

³¹ <https://www.rp.pl/plus-minus/art7305181-zerwane-przedstawienie-krola-ryszarda> (pristupljeno 12. I. 2024).

³² <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,21770021,domoslawski-to-co-kapuscinski-myslal-o-swiecie-bylo-dalekie.html> (pristupljeno 12. I. 2024).

³³ Nakladnik »Świat Książki« taj je Baumanov citat smjestio na stražnju stranu naslovnice svojega izdanja iz 2010.

³⁴ Objavom teksta *Poema za odrasle* (polj. *Poemat dla dorosłych*) dotadašnji prosocijalistički propagator Ważyk neočekivano raskida s poetikom socrealizma, zbog čega neki objavu poeme smatraju simboličkom najavom nadolazećih ideoloških promjena u Poljskoj, tzv. jugovine ili otapanja. Pjesnik i pisac Jarosław Iwaszkiewicz burno je u svojim *Dnevnicima* reagirao na objavu poeme, nazivajući je »odvratnim i okrutnim tekstom« te navodeći kako je bijesan na Ważyka kao nekadašnjeg socrealista (vidi više: Szymanowski, str. 166).

³⁵ Cezary Michalski, *Poemat dla dorosłych Artura Domosławskiego*, Krytyka Polityczna, 2011. <http://www.krytykapolityczna.pl/Cezary-Michalski/Poemat-dla-doroslych-Artura-Domoslawskiego/menu-id-291.html> (pristupljeno 12. I. 2024), prema: Arleta Galant, »Biograf, czyli kto? Spór o Kapuścińskiego non-fiction«, *Poznańskie Studia Polonistyczne*, 35, 55, 2019., str. 278.

Budući da je upravo »demitizirajući« pristup Domosławskiego od strane kritičara protumačen kao kontroverzan, nameće se pitanje može li se objektivni i nepristran način pisanja o Kapuścińskom poistovjetiti s biografivom namjerom obezvrjeđivanja piščeva autoriteta i dovođenjem u pitanje njegove reputacije. Naime, upravo zagovaratelji biografije smatraju kako je najoštrijim kritičarima kod Domosławskiego najviše zasmetao izostanak panegiričnoga, hvalospjevnoga tona. Ta se problematika neposredno nadovezuje na pojavu rasprave o granicama biografskoga žanra općenito kao i načelima kojima se vodi suvremena poljska biografistika. U pogovoru drugoga izdanja knjige *Kapuściński non-fiction* Piotr Bratkowski napisao je kako je Domosławski u Poljskoj »postavio nove standarde biografistike«. ³⁶ Nadalje, autori poput Jaceka Żakowskoga i Piotra Mucharskoga navode kako ta knjiga predstavlja svojevrstan prijelom zbog kojega se poljska biografistika nepovratno promijenila. ³⁷ U svojem tekstu *Ta će nam biografija pomoći* Żakowski, u skladu s postavkama fenomena »skidanja pozlate«, smatra kako je poljski specifični mentalitet, zbog kojega se narod ne zna objektivno postaviti prema priznatim nacionalnim veličinama, odgovoran za nepostojanje poljskoga standarda u pisanju biografija, što novinar smatra »kulturalnom regresijom«. ³⁸ Važnost knjige *Kapuściński non-fiction* Żakowski vidi upravo u tome što se ona ne uklapa u shemu »funkcionalnih biografija«, tipičnih za poljske biografe. Naime, autor brani tezu kako navodna šokantnost te knjige počiva na tome što su Poljaci ostali zatečeni činjenicom da je Domosławski umjesto hagiografije ili paskvila zaista napisao objektivnu biografiju. Zamjerke o navodnoj dekonstrukciji i kompromitiranju Kapuścińskoga Żakowski pripisuje poljskom »infantilnom standardu pisanja biografija«: »Javna je osoba nama *saper*. Jedna njezina mana razdire cijelu sliku na komadiće. Domosławski na to ne pristaje. Otkriva pogreške, važe ih, kritizira, ali ne oduzima Kapuścińskom njegovu veličinu. A to je u trenutnom diskursu neprihvatljivo.« ³⁹ Żakowskijeve argumente preuzima i sam Domosławski, objašnjavajući kako je već prije navedeno da je njegov cilj bio izbjeći pristranost, jednoznačnost i crno-bijelu karakterizaciju Kapuścińskoga. Zbog toga se u više navrata odbio složiti s izjavom da je svojim pisanjem o reporterovim slabostima i manama narušio njegov integritet. Prema njegovu mišljenju upravo se ukazivanjem na Kapuścińskijeve pogreške potvrđuje njegova veličina – ne monumentalna i površna, nego vjerodostojna, autentična. ⁴⁰ U prije spomenutoj javnoj debati autor se osvrnuo i

³⁶ Galant, str. 277.

³⁷ Isto, str. 278.

³⁸ Jacek Żakowski, *Ta biografija nam pomože*, Gazeta Wyborcza, 2010. <https://wyborcza.pl/7,75410,7623433,jacek-zakowski-ta-biografia-nam-pomoze.html> (pristupljeno 12. I. 2024).

³⁹ Isto.

⁴⁰ <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,21770021,domoslawski-to-co-kapuscinski-myslal-o-swiecie-bylo-dalekie.html> (pristupljeno 14. I. 2024).

na takozvane »pukotine« koje je stvorio na neokaljanu, pozlaćenu spomeniku velikoga reportera:

Tek sam u tijeku rasprave o knjizi shvatio da sam ipak očito prešao neke granice. Prešao sam granicu zbog koje nismo u stanju razgovarati, tj. barem razgovarati bez neugode, o našim veličinama, o našim legendama. [...] Rasprava je otkrila rođenje novoga tipa stavljanja pozlate na njihove spomenike. [...] Iznenađeno tvrdim da se ispostavilo da su djeca odrasla na Gombrowiczu u ovoj debati oko Kapuścińskoga zapravo djeca Sienkiewicza i gospođe Dulске. Zagovaratelji hvalospjeva, priča napravljenih od šećerne glazure, pozlate i dosade. [...] Prema mišljenju zagovaratelja pozlaćenih spomenika trebali bismo se očito zaustaviti samo na tome da Kapuściński oduševljava i da je »bio veliki pisac«. ⁴¹

Zanimljivo je u kontekstu navedenih argumenata također spomenuti kako Wołowiec zaključuje da se autorska namjera Domosławskiego prije svega može opisati kao revizionistička. Kako piše u svojem članku, Domosławski je nakon višegodišnjega iscrpna istraživanja Kapuścińskijeva života bio suočen s izborom: hoće li svojega junaka mitizirati ili ga se pak potpuno odreći? Nakon analize autorova pristupa moglo bi se reći da je Domosławski izabrao treći put – pišući biografiju njemu vrlo bliska čovjeka, on revidira Kapuścińskoga, ali i samoga sebe, radikalno prevrednujući važne koncepte i razračunavajući se s tamnim stranama zajedničke ideološke i političke tradicije. ⁴² Wołowiec nije jedini koji Artura Domosławskiego smatra važnim elementom koji treba uzeti u obzir pri pokušaju interpretacije biografije. Leszek Bugajski također se osvrće na figuru samoga biografa, ali preuzima drukčiju perspektivu te na odabrani autorov pristup i stil pisanja gleda kao na dobar marketinški potez. Prema Bugajskom Domosławski je bio svjestan kako biografije kotiraju na izdavačkom tržištu i svoje je djelo, kao i svoju namjerno kontroverznu demistifikatorsku misiju, proračunato prilagodio tržišnim mehanizmima. ⁴³ Navedeni primjeri također svjedoče o dalekosežnim reperkusijama izazvanima objavom biografije Domosławskiego, u okviru kojih valja uzeti u obzir još jednu važnu dimenziju nastaloga spora. Naime, burna rasprava potaknuta u poljskim novinarskim i književnim krugovima poslužila je kao povod za razmišljanje o tome kojim se načelima treba voditi široko shvaćeno biografsko pisanje. Osim spomenutih reakcija, tomu se konceptu nakon

⁴¹ <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7706711,kapuscinski-bez-znieczenia-kazdy-czytalinna-ksiazke.html> (pristupljeno 12. I. 2024). Domosławski se u nekoliko navrata tijekom rasprave referirao na Witolda Gombrowicza i njegov koncept nametnute forme kao temeljnog principa društvene egzistencije. Smatrao je da su Poljaci svojim nekritičkim i konformističkim pristupom Kapuścińskijevu liku nametnuli *pupu*, tj. »guzu«, koja je za Gombrowicza simbol infantilnosti i nezrelosti. U posljednjoj rečenici navedena citata Domosławski se referira na poznatu rečenicu iz romana *Ferdynand* u kojem učitelj učenicima postavlja pitanje »Zašto Slowacki u nama budi divljenje i ljubav?«. Na to sam sebi groteskno odgovara: »Zato što je bio veliki pjesnik.«

⁴² Wołowiec, str. 284.

⁴³ Leszek Bugajski, »Prześwietlanie Kapuścińskiego«, *Twórczość*, 5, 2010., str. 98–99.

2010. godine pristupalo iz različitih očišta, nerijetko usporedno analizirajući različite stilove pisanja biografija.⁴⁴

3. *Kapuściński non-fiction* kao doprinos raspravi o graničnosti žanra

U okvirima ovoga rada posebice je važno spomenuti onu dimenziju spora *Kapuściński non-fiction* kojom Domosławski potiče raspravu o žanrovskoj hibridnosti poljske reportaže te tako u novinarsko-književnim krugovima pridonosi važnoj polemici o granicama fikcionalnosti u faktografskom diskursu. Na početku spomenute javne debate održane u Varšavi u povodu objave biografije jedan od najpoznatijih suvremenih autora reportaža Wojciech Tochman izjavio je kako »poljska škola reportaže treba biti zahvalna Arturu Domosławskom za izvrsnu promociju našega posla i žanra kojim se bavimo«. ⁴⁵ Tochman se tim komentarem osvrnuo na činjenicu da je zahvaljujući burnom sporu oko biografije u poljskoj javnosti zaživjela rasprava povezana sa žanrovskom čistoćom književne reportaže. Naime, zbog prije navedenih prijedora te upitne provjerljivosti i vjerodostojnosti određenih epizoda iz Kapuścińskijevih reportaža Domosławski u pitanje dovodi samu poetiku žanra: može li se Kapuścińskijevo stvaralaštvo uopće klasificirati kao *non-fiction* književnost ako ne možemo pretpostaviti neupitnost predstavljene činjenične građe? Osim toga, kako odrediti granicu literarnosti i udjela poetskih i narativnih tehnika u vrsti koja se nalazi na razmeđu publicističko-dokumentarističkoga i književno-umjetničkoga stvaralaštva?

Edyta Żyrek-Horodyska navodi kako književna reportaža zbog svojega hibridnog i protejskog oblika izmiče preciznom genološkom određenju te pripada vrstama koje je gotovo nemoguće jednoznačno definirati.⁴⁶ Od samih početaka književno-teorijskih promišljanja o književnoj reportaži traje rasprava o problematici njezine genološke bastardnosti, tj. o preciziranju omjera fikcije i korištenja književnih postupaka u tekstu koji pretendira na status *non-fiction* proze. Moglo bi se pojednostavljeno tvrditi da se prijedporima povezanim s fikcionalizacijom faktografskoga diskursa oduvijek pristupalo iz dva različita očišta, koja su se oblikovala kao neposredni rezultat spora dvaju poljskih reportera iz druge polovine prošloga stoljeća. Naime, teoretičar žanra Melchior Wańkowicz u svojim je esejima iz 60-ih godina XX. stoljeća pisanje reportaže usporedio sa slaganjem faktografskoga mozaika, i to

⁴⁴ Primjerice, Marlena Rycombel Domosławskijev tekst suprotstavlja biografiji *Ryszard Kapuściński. Z daleka i z bliska*, koju 2018. godine piše reporterov prijatelj Marek Kusiba.

⁴⁵ <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7706711,kapuscinski-bez-znieczenia-kazdy-czytal-inna-ksiazke.html> (pristupljeno 15. I. 2024).

⁴⁶ Edyta Żyrek-Horodyska, »Reportaż literacki wobec literatury. Korzenie i teorie«, *Pamiętnik Literacki*, 4, 2017., str. 121.

mozaika u kojem činjenice preuzete iz stvarnoga života trebaju biti uklopljene u kompleksnu i višedimenziju cjelinu, dok je autorova kreativna ingerencija u fabulu ne samo dopuštena nego je i poželjna. Doslovnost iskaza, kako je tvrdio Wańkowicz, treba ustupiti mjesto univerzalnosti i uopćavanju koje vodi k shvaćanju biti, tj. čitatelja reportaže umjesto dokumentarne istine treba zanimati sintetska, esencijalna istina.⁴⁷ Takvu se pristupu suprotstavio utjecajan reporter i autor Krzysztof Kąkolewski zagovarajući izvještavanje koje se temelji isključivo na činjenicama te radikalno smatrajući da fikciji nije mjesto u reportažama. Kako je pisao u tekstu *Wokół estetyki faktu* (1965), književna kvaliteta reportaže očituje se u samoj reporterskoj vještini selekcije i montaže činjenica koje su vrijedne čitateljske pozornosti. Štoviše, Kąkolewski je fikciju u reportaži smatrao osobnim porazom autora jer prema njegovu mišljenju takav potez svjedoči o autorovoj nekompetenciji i neautentičnosti.⁴⁸ Iako su obje tradicije imale svoje poklonike među poljskim reporterima, Katarzyna Frukacz tvrdi kako se suvremena književna reportaža razlikuje od svojega prototipa s korijenima u novinarstvu te kako je bliža Wańkowiczevoj paradigmi »mozaika« nego samodiscipliniranom, činjeničnom pristupu Kąkolewskiego.⁴⁹

Odjeci navedene polemike, konkretnije, problematika definiranja granice literarnosti i dokumentarnosti reporterskoga teksta pojavom biografije *Kapuściński non-fiction* ponovno postaje aktualnim predmetom žustre rasprave. Vidljivo je to i u člancima koje objavljuju mediji izvan granica Poljske kao što su novine *The Guardian*⁵⁰, *The Independent*⁵¹ i *The Spectator*⁵². Njima je upravo distinkcija fikcije i faksije u reportaži bila najzanimljiviji dio novonastala spora. U tom je kontekstu zanimljivo spomenuti kako Piotr Bratkowski u pogovoru drugoga izdanja Domosławskijeve biografije navodi osnovnu razliku između recepcije knjige *Kapuściński non-fiction* u Poljskoj i u ostatku svijeta. Dok se u Poljskoj kritika usredotočila na Domosławskoga

⁴⁷ Melchior Wańkowicz, *Prosto od Krowy*, Varšava, Wydawnictwo Iskry, 1965., str. 48, prema: Katarzyna Frukacz, »Literary Reportage or Journalistic Fiction? Polish Reporters' Struggles with the Form«, *Literary Journalism Studies*, 11, 1, 2019., str. 11–14.

⁴⁸ Krzysztof Kąkolewski, »Wokół estetyki faktu«, *Studia Estetyczne*, 2, 1965., str. 269, prema: Frukacz, str. 11–14.

⁴⁹ Frukacz, str. 22.

⁵⁰ Luke Harding, »Poland's ace reporter Ryszard Kapuściński accused of fiction-writing«, *The Guardian*, 2010. <https://www.theguardian.com/world/2010/mar/02/ryszard-kapuscinski-accused-fiction-biography> (pristupljeno 21. I. 2024).

⁵¹ Marek Kohn, »Ryszard Kapuscinski: A Life By Artur Domoslawski, trans. Antonia Lloyd-Jones«, *The Independent*, 2012. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/ryszard-kapuscinski-a-life-by-artur-domoslawski-trans-antonia-lloydjones-8053755.html> (pristupljeno 21. I. 2024).

⁵² Michaela Wrong, »The First Casualty«, *The Spectator*, 2012. <https://www.spectator.co.uk/article/the-first-casualty/> (pristupljeno 21. I. 2024).

i postavljala pitanje »Što je dopušteno biografu?«, inozemne medije te novinarske i književne krugove više je zanimalo »Što je dopušteno reporteru?«, tj. koje je sve granice u reporterskom zanatu prelazio sam Kapuściński.⁵³

Krzysztof Hoffman primjećuje kako je Domosławski u svojem pisanju »opsjednut dihotomijom *fiction – non-fiction*«,⁵⁴ a o tome svjedoče i brojni intervjui u kojima se autor referira na poštovanje tzv. faktografskoga ili referencijalnoga pakta reportera i čitatelja. Moglo bi se tvrditi da je Domosławski skloniji navedenu Kąkollewskijevu stajalištu, smatrajući da je Kapuściński faktografski pakt sklopljen s čitateljima izdao time što je fabricirao mnoge epizode u svojim izvještavanjima i time što je predstavljao događaje koji nisu imali uporišta u realnosti samo jer su se estetski i stilski dobro uklapali u određeni diskurs. Takvoj tezi unatoč, Domosławski u biografiji ne pokušava poreći kvalitetu Kapuścińskijeva stvaralaštva, ali moglo bi se tvrditi da ga na neki način podvrgava prevrednovanju. Uzimajući za primjer uglavnom Kapuścińskijevu knjige *Car* i *Szachinszach*, biograf pokazuje kako ta djela valja interpretirati kao svojevrstu alegoriju ili metaforu autoritarne i opresivne vlasti, tj. ne treba ih iščitavati kao reportersko izvještavanje temeljeno na činjenicama. Zbog toga Kapuścińskijevu izmišljanje ne treba shvaćati kao »laž«, nego kao prekoračivanje određenih žanrovskih okvira radi dočaravanja univerzalne, sintetske istine. Međutim, Domosławski upravo slijedom toga ne prihvaća smještanje Kapuścińskijevih djela u *non-fiction* književnost te kategoriju književne reportaže slikovito objašnjava na sljedeći način:

Književna je reportaža kao čudnovati kljunaš. On ima pačji kljun, krtičje krzno, žablje krakove, dabrov rep i ujedno je sisavac koji nese jaja. Književna je reportaža upravo jedno takvo čudno stvorenje [...] Reporter iz romana posuđuje narativne tehnike i široki društveni kontekst. Iz priče pak preuzima dramatism tipičan za takav kratak tekst. Iz eseja argumentiranje. Iz filma montiranje. [...] Reporter apsolutno ništa ne smije izmišljati. U književnoj reportaži činjenice moraju odgovarati stvarnosti. U suprotnome to nije reportaža.⁵⁵

U sličnu se tonu Domosławski referirao i na prije navedenu »esencijalnu, sintetsku istinu« Melchiora Wańkowicza, zaključujući da fikcija potkopava vjerodostojnost reporterskoga izvještavanja:

Meni je zaista žao, ali tzv. se »izmišljena istina« u književnosti naziva *fiction*. Treba razlikovati dvije kategorije: istinu i činjenicu. Istina se može dočarati nečim izmišljenim, ali ne u reportaži, pa makar ona nosila pridjev »književna«.

⁵³ <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,21770021,domoslawski-to-co-kapuscinski-myslal-o-swiecie-bylo-dalekie.html> (pristupljeno 22. I. 2024).

⁵⁴ Krzysztof Hoffman, »Literackie stopnie prawdy«, *Czas Kultury*, 3, 2010., str. 119, prema: Galant, str. 286.

⁵⁵ <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,21770021,domoslawski-to-co-kapuscinski-myslal-o-swiecie-bylo-dalekie.html> (pristupljeno 22. I. 2024).

Taj se pridjev odnosi samo na narativne tehnike preuzete iz beletristike, a ne daje dozvolu za izmišljanje i kreiranje. Roman nam dočarava različite istine o svijetu i ljudima s pomoću izmišljotina, on je »istinita laž«. Reportaža pak dočarava istine o svijetu uz pomoć provjerljivih činjenica.⁵⁶

Uz bok takvu pristupu stao je i novinar Adam Leszczyński, autor teksta *Poljska škola izmišljanja*, prema kojemu je poštovanje faktografskoga pakta integralno i konstitutivno obilježje toga žanra. Štoviše, Leszczyński Domosławskiego hvali za ukazivanje na Kapuścińskijevo miješanje istine i fikcije te smatra kako izdaja pakta može imati dalekosežne posljedice za reputaciju poljske škole reportaže.⁵⁷ Zanimljivo je spomenuti i kako neki teoretičari, primjerice Paweł Zajas, upravo faktografski pakt i čitateljsku recepciju vide kao odlučujući kriterij u raspravi o genološkoj graničnosti.⁵⁸ Moglo bi se reći kako je svoj stav o sporu povezanom s genološkim određivanjem Kapuścińskijeva stvaralaštva Domosławski sažeo zaključnom mišlju u poglavlju *Legende: Kapuściński i Kapuściński*: »Realnoga Kapuścińskog suprotstavljam fiktivnom Kapuścińskom, a zapravo su obojica i više nego stvarni. Jedan je odraz drugoga. [...] Jednadžba: fiction + non-fiction = non-fiction.«⁵⁹

Drukčije stajalište zauzima jedan od najpriznatijih suvremenih autora poljske književne reportaže Mariusz Szczygieł, koji u svojoj knjizi ilustrativna naslova *Činjenice moraju zaplesati* u okviru rasprave o vjerodostojnosti reporterskoga žanra u nekoliko točaka sažima svoj stav prema sporu *Kapuściński non-fiction*.⁶⁰ Slično kao i neki drugi njegovi kolege, koji se smatraju »djecom Kapuścińskoga«, Szczygieł navodi kako je važno naglasiti da »majstor reportaže« nikad nije tvrdio da njegovo pisanje treba shvatiti doslovno, kao apsolutnu istinu. Nadalje, novinar zaključuje kako treba uzeti u obzir da su određene Kapuścińskijeve tendencije i okolnosti u kojima je stvarao doprinijele njegovu pomaku prema fikciji: reporter svoje razgovore nikad nije snimao niti je stvarao detaljne bilješke prije pisanja knjige, nije mu bila dostupna mogućnost verifikacije pojedinih detalja koje je zapamtio, nije imao urednika te je

⁵⁶ <https://krytykapolityczna.pl/kultura/czytaj-dalej/domoslawski-biografia-kapuscinski-wywiad/> (pristupljeno 22. I. 2024).

⁵⁷ Adam Leszczyński, »Kiedy reporter jest nie fair«, *Gazeta Wyborcza*, 2010. <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7607358,leszczyński-kiedy-reporter-jest-nie-fair.html> (pristupljeno 22. I. 2024), prema: Paweł Zajas, »Wokół *Kapuściński non-fiction*«, *Teksty Drugie*, 1–2, 2011., str. 275–276. U istom tekstu Leszczyński navodi kako je Domosławski ovom biografijom »postavio bombu pod poljsku školu reportaže«.

⁵⁸ Paweł Zajas, *Jak świat prawdziwy stał się bajką. O literaturze niefikcjonalnej*, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2011., str. 13, prema: Żyrek-Horodyska, str. 121.

⁵⁹ Domosławski, str. 442.

⁶⁰ Mariusz Szczygieł, *Fakty muszą zatańczyć*, Varšava, Dowody na Istnienie, 2022., str. 140–145.

uvijek težio uopćavanju i sintetiziranju.⁶¹ Kao što je prije navedeno, Domosławski u biografiji kao žanrovski sporno djelo navodi popularnu Kapuścińskijevu reportažu *Car*, koja se, prema biografu, zbog upitne vjerodostojnosti reporterova izvještavanja može shvatiti kao izdaja faktografskoga pakta. U tome je kontekstu zanimljivo predočiti kako Szczygieł u spomenutoj knjizi navodi da se sam Kapuściński referirao na žanrovske aporije te reportaže. Naime, na upit je li *Car* fikcija ili ne reporter odgovara: »Mislim da je tako postavljeno pitanje naivno i da iz njega ništa ne može proizići. Naravno da se moj tekst ne sastoji od transkripcija snimljenih razgovora, nego je riječ o književnoj konstrukciji, pa to se razumije samo po sebi.«⁶² Mariusz Szczygieł naposljetku postavlja radikalni prijedlog: a što ako, imajući na umu subjektivizam riječi, naš ograničeni spoznajni aparat, krhkost pamćenja i snagu književnosti, reportažu napokon počnemo smatrati oblikom fikcije?⁶³ U skladu s time predlaže i svoju vlastitu definiciju vrste: »Reportaža – verzija događaja koja se svim sudionicima toga pothvata, dakle i junacima i autoru, čini neizmišljena.«⁶⁴

Mišljenju o promjeni cijele paradigme književne reportaže priklonio se i Andrzej Stasiuk, koji potrebu redefiniranja žanra objašnjava stavom da u današnjemu svijetu, u kojemu je sve dostupno, reportaža više ne treba imati funkciju doslovnoga opisivanja stvarnosti: »Živimo u hibridnim vremenima miješanja žanrova. Ako se promijenio roman, zašto bi reportaža trebala ostati ista i biti osuđena na anakronizam?«⁶⁵ U sličnu se smjeru kreće i Zajasova primjedba, prema kojoj su čitatelji »zapeli u okovima predmodernosti« jer raspravi *fiction – non-fiction* pojednostavljeno pristupaju iz perspektive opreke istine i laži, zanemarujući postmodernistički preokret u tradicionalnom shvaćanju žanrova.⁶⁶

Sagledavajući spor *Kapuściński non-fiction* u kontekstu rasprave o tankoj i često relativnoj liniji između fikcije i faksije u obzir valja uzeti tijekom razvoja književne reportaže u Poljskoj, ali i svojevrstnu rekonceptualizaciju koja se unutar samoga žanra odvija. S obzirom na to da je riječ o žanrovski nejednoznačnoj vrsti, ona podliježe konstantnim transformacijama koje su ponekad uvjetovane kategorijama koje mogu biti proizvoljne. Iako rasprava o pravilima kojima bi se trebala voditi književnost *non-*

⁶¹ Szczygieł se u knjizi prisjeća što mu je nekoć u razgovoru rekao Kapuściński: »Htio bih stvoriti sintetsku sliku svijeta [...] U Poljskoj nema takvih tekstova [...] Nedostaje nam esej i esejska reportaža u kojoj bi reportersko izvještavanje bilo pretekst za širu, intelektualnu refleksiju.« (Szczygieł, str. 143).

⁶² Isto, str. 174.

⁶³ Isto, str. 178.

⁶⁴ Isto, str. 164.

⁶⁵ Andrzej Stasiuk, »A jeśliby nawet to wszystko zmyślił«, *Gazeta Wyborcza*, 2010. <https://wyborcza.pl/7,75410,7615303,stasiuk-a-jesliby-nawet-to-wszystko-zmyslil.html> (pristupljeno 25. I. 2024).

⁶⁶ Zajas, »Wokół *Kapuściński non-fiction*«, str. 274.

fiction ostaje otvorena, ne može se poreći da je jedna od najvažnijih zasluga biografije *Kapuściński non-fiction* upravo podjela publicističko-književnih krugova na zagovaratelje »čistoće« reporterskoga zanata te na branitelje žanrovske hibridnosti te otvaranje mnogih pitanja o poljskoj reportaži koja su zahvaljujući tomu sporu izišla na vidjelo.

4. Zaključne misli

Objava biografije Ryszarda Kapuścińskoga, koja je 2010. godine uzburkala poljsku javnost i pokrenula višemesečni spor u nacionalnim medijima, iz više se razloga može smatrati događajem bez presedana. Ovim se radom pokušalo dati doprinos dosadašnjim istraživanjima povezanim s interpretacijom i kritičkom recepcijom djela Artura Domosławskoga, stavljajući naglasak na dva različita odjeka rasprave koja se u publicističko-književnim sferama pojavila uoči i nakon izlaska knjige *Kapuściński non-fiction*. Prvo, obilje često kontradiktornih kritika na račun biografa, kao i s time usko povezan višegodišnji sudski proces pokrenut protiv Domosławskoga, mogu se promatrati kao svojevrsna reakcija na autorovo odbacivanje hagiografske norme pisanja o velikom reporteru, što se u radu prikazalo kao čin skidanja tzv. pozlate sa simboličnoga spomenika Kapuścińskom. Naime, glasni odjeci biografije prelazili su okvire samoga novinarstva i književnosti te je spor oko pitanja »Što je dozvoljeno biografu?« zapravo prerastao u raspravu o tome kakvim se standardima vodi suvremena poljska biografistika. Štoviše, moglo bi se reći da revizionistički aspekt Domosławskijeve knjige otvara još širu refleksiju o cjelokupnoj poljskoj kulturi, tj. o poljskoj tendenciji »klanjanja« nacionalnim totemima, potrebi za nekritičkim i pristranim sagleđavanjem određenih javnih figura u pravilu postavljenih na pijedestal. Dok neki smatraju da je Domosławski na neki način revolucionizirao poljsku biografistiku i proširio ovlasti samoga biografa, drugi pak drže da je zlorabio svoju ulogu te u lošoj namjeri prema svojem mentoru prešao granice dobrog ukusa i tako prekršio pravila biografskoga pisanja. Upravo supostojanje tako oprečnih mišljenja može svjedočiti o onome što je Jacek Żakowski nazvao nepostojećim standardima poljske biografistike.⁶⁷ Naposljetku, važnost knjige *Kapuściński non-fiction* počiva velikim dijelom upravo na tome što je Domosławski njome uspio potaknuti ozbiljnije promišljanje o funkcioniranju određenih društvenih mehanizama u Poljskoj, što je donekle potvrđeno i već navedenom nominacijom biografa za poljskoga novinara godine. Drugi je aspekt ovoga rada posvećen utjecaju biografije Kapuścińskoga na raspravu o tome kakvim se pravilima treba voditi široko shvaćena književnost *non-fiction*. Iako književna reportaža od svojih početaka izmiče krutim marginama publicističkoga žanra, očigledno je da je polemika oko njezine genološke

⁶⁷ <https://wyborcza.pl/7,75410,7623433,jacek-zakowski-ta-biografia-nam-pomoze.html> (pristupljeno 12. I. 2024).

podvojenosti i dalje aktualna te podložna oprečnim interpretacijama. U radu se pokušalo prikazati i kako su sastavni dio navedene polemike ponekad proizvoljne, pa i potpuno subjektivne kategorije. Primjerice, dok jedni odgovornost za tzv. faktografski pakt pripisuju autoru reportaže, drugi smatraju kako su čitatelji ti koji podsvjesno odlučuju o dopuštenoj razini hibridnosti djela. Isto tako, valja imati na umu postojanje određenih nedorečenosti u definiranju različitih oblika reporterske »istine«, kao i nejasnoću u klasificiranju (ne)dopuštenih narativnih i stilskih tehnika. Dok s jedne strane Domosławski zagovara »čistoću« reporterskoga izvještavanja i smatra kako mit o »reporteru« Kapuścińskom valja prevrednovati u okviru spora fikcija vs. fakcija, iz predočenih je izjava suvremenih autora reportaža i teoretičara žanra vidljivo kako u obzir treba uzeti svojevrsnu rekonceptualizaciju poljske književne reportaže.

LITERATURA

- Boy-Żeleński, Tadeusz. 2020. *Brazownicy*. Varšava: Wydawnictwo CM.
- Bugajski, Leszek. 2010. »Prześwietlenie Kapuścińskiego«, *Twórczość*, 5, str. 97–100.
- Čilić Škeljo, Đurdica, Kozina, Filip. 2010. »Literatura polska w Chorwacji: inicjatywy instytucjonalne, wydawnicze i prywatne (1990-2009)«, u: *Literatura polska w świecie. Tom III. Obecności*, Katowice: Wydawnictwo Gnome, str. 189–201.
- Domosławski, Artur. 2010. *Kapuściński non-fiction*. Varšava: Świat Książki.
- Frukacz, Katarzyna. 2019. »Literary Reportage or Journalistic Fiction? Polish Reporters' Struggles with the Form«, *Literary Journalism Studies*, 11, 1, str. 6–34.
- Galant, Arleta. 2019. »Biograf, czyli kto? Spór o Kapuścińskiego non-fiction«, *Poznańskie Studia Polonistyczne*, 35, 55, str. 277–293.
- Głowiński, Michał, Kostkiewiczowa Teresa, Okopień-Sławińska, Aleksandra, Sławiński, Janusz. 1976. *Słownik terminów literackich*. Wrocław–Varšava–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.
- Hoffman, Krzysztof. 2010. »Literackie stopnie prawdy«, *Czas Kultury*, 3, str. 119.
- Kąkolewski, Krzysztof. 1965. »Wokół estetyki faktu«, *Studia Estetyczne*, 2, str. 269.
- Nowacka, Beata, Ziątek, Zygmunt. 2013. *Literatura non-fiction. Czytanie Kapuścińskiego po Domosławskim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rycombel, Marlena. 2021. »Kusiba versus Domosławski – ciąg dalszy sporu o Kapuścińskiego. Jak uprawiać biografistykę?«, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media.*, 2, 17, str. 191–205.
- Szczygieł, Mariusz. 2022. *Fakty muszą zatańczyć*. Varšava: Dowody na Istnienie.
- Szymanowski, Rafał. 2012. »Kapuściński non-fiction – próba analizy debaty publicznej«, *Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM* 6, str. 161–176.
- Wańkiewicz, Melchior. 1965. *Prosto od Krowy*. Varšava: Wydawnictwo Iskry.
- Wołowicz, Grzegorz. 2011. »O Domosławskim i jego krytykach«, *Teksty Drugie*, 1–2, str. 279–288.
- Zajas, Paweł. 2011. »Wokół Kapuściński non-fiction«, *Teksty Drugie*, 1–2, str. 265–278.
- Zajas, Paweł. 2011. *Jak świat prawdziwy stał się bajką. O literaturze niefikcyjnej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Żyrek-Horodyska, Edyta. 2017. »Reportaż literacki wobec literatury. Korzenie i teorie«, *Pamiętnik Literacki*, 4, str. 119–131.

MREŽNI IZVORI

- <https://www.press.pl/tresc/23565,artur-domoslawski-dziennikarzem-roku-2010>
- <https://wyborcza.pl/7,76842,7655435,orlinski-kapuscinski-o-domoslawskim.html>
- <https://kultura.dziennik.pl/news/artykuly/548030,artur-domoslawski-kapuscinski-biografia-sad-kapuscinski-non-fiction.htm>
- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/biografija-koja-je-razgnjevila-poljake-kapuscinski-je-lagao-pasto-2233598>
- <https://arhiva.portalnovosti.com/2012/10/detronizacija-kralja-rekonstrukcija-vremena/>
- <https://wsjp.pl/haslo/podglad/77247/odbrazowic>
- <https://synonim.net/synonim/odbr%C4%85zowi%C4%87>
- <https://wiesz.pl/2011/03/01/artur-domoslawski-ryszard-kapuscinski-non-fiction/>
- <https://studioopinii.pl/archiwa/120277>
- <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7607361,beylin-sprawa-ryszarda-k.html>
- <https://www.newsweek.pl/polska/bartoszewski-kapuscinski-non-fiction-to-powazny-problem-moralny/g2v76rb>
- <https://wyborcza.pl/7,75248,7619740,tomasz-lubienski-uczen-kapuscinskiego.html>
- <https://www.press.pl/tresc/20523,milczenie>
- <https://instytutr.pl/o-instytucie/>
- <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7706711,kapuscinskibezznieczuleniakazdyczytalinnaksiazke.html>
- <https://kultura.dziennik.pl/news/artykuly/548030,artur-domoslawski-kapuscinski-biografia-sad-kapuscinski-non-fiction.html>
- <https://www.rp.pl/plus-minus/art7305181-zerwane-przedstawienie-krola-ryszarda>
- <https://wyborcza.pl/7,75410,7623433,jacek-zakowski-ta-biografia-nam-pomoze.html>
- <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,21770021,domoslawski-to-co-kapuscinski-myslal-o-swiecie-bylo-dalekie.html>
- <http://www.krytykapolityczna.pl/Cezary-Michalski/Poemat-dla-doroslych-Artura-Domoslawskiego/menu-id-291.html>
- <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7706711,kapuscinski-bez-znieczulenia-kazdy-czytal-inna-ksi-azke.html>
- <https://www.theguardian.com/world/2010/mar/02/ryszard-kapuscinski-accused-fiction-biography>
- <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/ryszard-kapuscinski-a-life-by-artur-domoslawski-trans-antonia-lloydjones-8053755.html>
- <https://www.spectator.co.uk/article/the-first-casualty/>
- <https://krytykapolityczna.pl/kultura/czytaj-dalej/domoslawski-biografia-kapuscinski-wywiad/>
- <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7607358,leszczynski-kiedy-reporter-jest-nie-fair.html>
- <https://wyborcza.pl/7,75410,7615303,stasiuk-a-jesliby-nawet-to-wszystko-zmyslil.html>

ECHOES OF ARTUR DOMOSŁAWSKI'S BIOGRAPHY *KAPUŚCIŃSKI NON-FICTION*

Sandra Banas

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences

sbanas@ffzg.hr

ABSTRACT: In 2010, Polish journalist and reporter Artur Domosławski started a long-running dispute in the Polish national media by publishing a biography about his mentor and friend Ryszard Kapuściński. In this article, selected fragments of both sides of the aforementioned dispute are presented as an argument for the thesis that one of the outcomes of the debate surrounding the biography *Kapuściński non-fiction* in the Polish public discourse was the need to reflect on two important and interconnected issues. Firstly, the alleged controversies were interpreted as a kind of a cultural phenomenon, in the centre of which was the demystification of Kapuściński as a great national figure and infallible reporter. Harsh criticism and tendentious remarks regarding Domosławski's allegedly controversial text were analysed in the context of the Polish national need to mystify and heroise the figure of Ryszard Kapuściński, i.e. to maintain the so-called »gilding« on the monument of an unquestionably great and important author. Consequently, the article argues that the revisionist aim of Domosławski's book was to reflect on the rules by which contemporary Polish biographers are guided, especially taking into account their tendency of approaching certain public figures in uncritical and biased manner. While some believe that Domosławski in some way revolutionised Polish biography and extended the authority of the biographer himself, others claim that he abused his role and broke the rules of biographical writing. Secondly, an attempt was made to show how Domosławski, by analysing Kapuściński's specific poetics in his biography, contributed to an already existing polemic about Polish literary reportage and its duality between fictional and factual discourse. The fact that the *Kapuściński non-fiction* dispute gave rise to two opposing sides can also be understood as the existence of two separate schools of thought when it comes to the »craft« of writing literary reportage, a form that has, due to Kapuściński, been moved from the strictly journalistic domain into the realm of literature.

Keywords: Artur Domosławski; biography; literary reportage; cultural and genealogical dispute; Ryszard Kapuściński

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Sadržaj se smije umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti, prerađivati i koristiti u bilo koju svrhu, uz obavezno navođenje autorstva i izvora.